

«Українське суспільство і пам'ять про Голокост: наукові та освітні аспекти»

До Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту

Щорічний Круглий стіл для науковців, викладачів, студентів, учнів «Українське суспільство і пам'ять про Голокост: наукові та освітні аспекти» відбувся **27 січня 2011 р.** у приміщенні німецького культурного центру Goethe-Institut в Україні. Вже в п'яте поспіль Український центр вивчення історії Голокосту ініціює та проводить такий круглий стіл, що завжди присвячено Міжнародному дню пам'яті жертв Голокосту, встановленому резолюцією Організації Об'єднаних Націй в листопаді 2005 р. 27 січня – в день, коли в 1945 р. радянські війська увійшли до нацистського табору смерті Аушвіц. Поступово цей захід, мета якого у відкритому обговоренні головних аспектів збереження пам'яті про історію Голокосту в сучасній Україні, – стає традиційним для тих, хто цікавиться даною проблематикою. Цього разу в підготовці та проведенні круглого столу партнерами Центру були, як завжди, Представництво ООН в Україні, Посольство держави Ізраїль в Україні; вперше нашим партнером виступив Goethe-Institut в Україні. Саме директор Goethe-Institut п. Вера Багаліантц гостинно відкрила зібрання. З привітаннями до учасників круглого столу звернулися представники місії ООН, а також дипломатичних місій Ізраїлю, Німеччини, Швейцарії. В залі були присутні та підтримали захід співробітники посольств США, Нідерландів, Франції. Також брав участь в круглому столі директор Інституту інноваційних технологій та змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України п. Олександр Удод. Важливо відзначити, що під час свого виступу на відкритті круглого столу Голова місії ООН в Україні п. Олів'є Адам зазначив, що Міжнародний день пам'яті в цьому році присвячений дітям, що стали жертвами Голокосту. О. Адам, зокрема, зробив наступний наголос: «...на жаль, ми ніколи не дізнаємось, який внесок мали зробити ці діти в розвиток нашої цивілізації...». Представник ООН в Україні також нагадав присутнім, що саме в цьому році виповнюється сто років з дня народження шведського дипломата Рауля Валленберга, який під час Голокосту врятував тисячі угорських євреїв та, ймовірно, загинув від рук сталінських катів... Його життя та людський подвиг й досі вражають нас і нагадують нам про людяність, права людини та цінність людського життя...

Участь в роботі круглого столу взяло понад 70 наших колег: вчителі, викладачі університетів, науковці, журналісти, студенти, учні. Цього разу географія нашого заходу була представлена навчальними закладами Києва, Київської області, Львова, Рівного, м. Гадяч Полтавської області. Доповідачами цього річного круглого столу

були відомі українські історики, що досліджують події Другої світової війни, історію Голокосту, переймаються проблематикою вивчення геноцидів та формуванням історичної пам'яті: Андрій Портнов, Жанна Ковба, Максим Гон, Віталій Нахманович, Владислав Гриневич, Михайло Тяглий. Також були присутні освітяни, що є фахівцями та авторами оригінальних методик, посібників з питань викладання історії Голокосту, вивчення прав людини та навчання толерантності: Олександр Войтенко, Ольга Педан-Слепухіна, Віталій Бобров, Анна Ленчовська та ін.

Круглий стіл, як завжди, складався з трьох робочих сесій:

Сесія I. Дослідження історії Голокосту в Україні: проблематика, досягнення, перспективи. Інфраструктурні умови та змістовні напрями.

Сесія II. Викладання історії Голокосту в Україні: сфери формальної та неформальної освіти, досягнення та труднощі.

Сесія III. Розмаїття та співіснування історичних пам'ятей про Голокост в Україні. Політика пам'яті щодо Голокосту. Минуле та його репрезентації.

За традицією, дискусії під час роботи круглого столу зосередилися навколо останніх досліджень української та західної історіографії з історії Голокосту на теренах України, нових методик у царині викладання цієї теми, а також містив цікаві презентації щодо стану осмислення суспільством історії Голокосту як частини власної національної історії, формування культури пам'яті про Другу світову війну та місце в цій пам'яті трагічної історії українських євреїв під час нацистської окупації. Зважаючи, на періодичність та традиційність таких круглих столів, учасники і доповідачі на кожній сесії намагалися проаналізувати зміни, що відбулися за рік, після останнього круглого столу. Під час роботи першої сесії з наукових досліджень, її учасники відзначили появу українських перекладів декількох серйозних праць західних дослідників, що спеціалізуються на вивченні історії Голокосту на землях України та проблематики Другої світової війни. Це, насамперед, переклади монографій Карела Беркгофа, Омера Бартова, Венді Лауер, Тімоті Снайдера. На погляд дискутантів, ця література має суттєво допомогти українським історикам, що досліджують тему історії Голокосту. Ці книжки, а також ще декілька серйозних видань по темі, що готуються до друку, побачили світ в Україні завдяки неурядовим науковим та освітнім проектам. Також, під час роботи першої сесії було відзначено певну концептуальну слабкість та недостатність власне української історіографії Голокосту, яка досі залишається в тіні, в порівнянні з дослідженнями інших аспектів та сюжетів історії Другої світової війни на теренах України. Д-р Жанна Ковба взагалі вважає «маргінальною продукцією» наукову літературу з історії Голокосту, що виходить в Україні. Вона та Михайло Тяглий акцентували увагу учасників круглого

столу на необхідності більш професійного дослідження та публікації джерел різного типу, як спогадів очевидців, свідчень тих, що пережили, так і архівних документів. Саме фахова робота з джерелами та їх публікація можуть сприяти підвищенню рівня української історіографії Голокосту. За словами М. Тяглого, важкою залишається ситуація з використанням джерельної бази – архівне законодавство є досі недосконалим, історикив обмежують у доступі до документальних джерел, і сучасні тенденції в країні не дозволяють сподіватися на краще... До позитивного явища у вивченні цієї теми в Україні слід віднести публікації в минулому році великих за обсягом концептуальних та аналітичних статей з історії Голокосту в фундаментальному виданні Інституту історії України НАН України та «Українському історичному журналі»¹, а також публікацію Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України «Політичної енциклопедії України», в якій розміщені статті про аспекти Голокосту в Україні². Як і на минулорічному круглому столі, під час дискусій на першій сесії знову йшлося про порівняння трагедій Голодомору та Голокосту... Не виходить уникнути цих питань, але важливо вийти на відповідальний, виважений, обережний науковий рівень порівняння...

Друга сесія круглого столу, що була присвячена освіті, викладанню історії Голокосту, виявилася цікавою та дискусійною. Модератором цієї сесії була директор Goethe-Institut в Україні п. Вера Багаліантц, яка забезпечила повагу до різних думок та можливість висловитися всім бажаючим. Знову, як і торік, доповідачами сесії була представлена ситуація з викладанням теми в Україні в галузі формальної та неформальної освіти. Відбулася презентація нових освітніх проектів, що почали запроваджуватися в країні в 2011 році: тренінгові семінари для студентів та виставка «Голокост від куль»; підготовка та видання посібника «Біль пам'яті», як раз до цієї виставки; спільний проект Українського центру вивчення історії Голокосту та Всеукраїнської освітньої програми «Розуміємо права людини» під назвою «Історія Голокосту і права людини»; запуск Інтернет-ресурсу для вчителів «Я свідок»; початок проекту по захисту та меморіалізації місць масових поховань жертв Голокосту з потужною навчально-виховною складовою, де освіта може бути найважливішою формою пам'яті. Всі проекти професійні, цікаві та важливі; вони ініційовані громадськими організаціями та відбуваються за підтримки недержавних інституцій. Проте, як відзначалося під час дискусії, в багатьох цих проектах беруть участь офіційні освітні установи: інститути післядипломної освіти, міські управління освіти,

¹ Україна в Другій світовій війні: Погляд з XXI століття. Історичні нариси: у 2-х кн. – К.: Наукова думка, 2011; *Нахманович В.* Бабин Яр. Історія. Сучасність. Майбутнє. (Роздуми до 70-річчя київської масакри 29–30 вересня 1941 р. // *Український історичний журнал.* – 2011. – № 6. – С. 105–122.

² Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.

методичні об'єднання... Поступово співпраця формальної та неформальної освіти у викладанні теми Голокосту покращується, в цьому бачиться невеликий, але успіх громадянського суспільства. Багато питань та дискусія точилася навколо використання теми Голокосту в навчанні прав людини та вихованні міжетнічної толерантності. В цій області громадськими організаціями вже зібраний певний досвід. Також була констатована певною мірою нова тенденція у відзначенні Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту в українському освітньому просторі, а саме ініціативи проведення на місцях заходів по вшануванню пам'яті в різних формах, із застосуванням різних методик. Кількість та якість цих ініціатив постійно зростає. Можемо, не в останню чергу, розглядати цю тенденцію як результат діяльності неурядових наукових та освітніх інституцій на цьому полі.

Нарешті, остання сесія була присвячена дражливому питанню формування політики пам'яті про Голокост в Україні. Насправді, третя сесія була тісно пов'язана з попередніми та водночас стала певним підсумком всього круглого столу. Дискусія відбувалася з проблем загального стану з культурою пам'яті, з формуванням історичної пам'яті про Голокост та Другу світову війну. Проблема конфлікту різних пам'ятей в Україні в посттоталітарну, пострадянську добу; порівняння та подібності зі станом пам'яті про Голокост, Голодомор, ГУЛАГ... Лунала справедлива критика на адресу держави щодо відсутності політики пам'яті про важкі питання модерної історії, не лише про Голокост. Історія України ХХ століття особливо обтяжена пам'яттю насильства і страждання, і цей досвід важко виразити адекватно... Одним з головних моментів дискусії третьої сесії були проблеми спільної пам'яті українців та євреїв про Голокост, проблема взаємодії пам'ятей, питання про те, наскільки українське суспільство вже готове (або ні) сприйняти цю трагедію як частину власної національної історії, наскільки ми можемо «подолати історію» та просуватися далі... Йшлося про здатність суспільства винести важливі уроки з історії Голокосту, про що, як із сумом зауважували доповідачі, говорити поки ще зарано. Як, наприклад, влучно зауважив модератор сесії А. Портнов, ті, хто здійснили Голокост, аж ніяк не порушували закон – навпаки, вони його виконували. А це є універсальною метафорою проблематики соціальної взаємодії – отже, те, що різниця між цими двома поняттями не усвідомлена суспільством, красномовно свідчить, що говорити про винесення з історії Голокосту серйозних уроків поки що важко...

П'ятий щорічний круглий стіл «Українське суспільство і пам'ять про Голокост: наукові та освітні аспекти» відбувся на певному високому, відкритому, дискусійному та професійному рівні; поставлені в ньому питання дійсно були важливими для його учасників. Цей круглий стіл, за задумом його організаторів, мав стати серйозним

внеском у вшанування пам'яті жертв Голокосту в Україні. Дуже хочеться вірити, що так воно й сталося...

Анатолій Подольський,
Український центр вивчення історії Голокосту